

COMMUNISME WORDT ZAKELIJK TERRORISME

Casino Royale in de Koude Oorlog en de 21e eeuw

In 2006 kwam de film *Casino Royale* uit. James Bond nam het aan de pokertafel op tegen Le Chiffre. De schurk speculeerde op de aandelenmarkt om *The Organisation*, een verder anoniem internationaal misdada syndicaat, te financieren. In Flemings eerste roman uit 1953 zaten de twee ook tegenover elkaar. Ze speelden baccarat en Le Chiffre was verbonden aan de Russische geheime dienst. Het boek is een overduidelijk product van het begin van de Koude Oorlog; de film transformeerde de Bond-serie doelgericht naar de 21e eeuw.

Daan Q. Schuijt is
redacteur van Kleio.

Het bestaat echt bij ons op school. Lokaal 007. Het is een praktijklokaal voor techniek. Q zou het er prima naar zijn zin hebben gehad. De collega die er lesgeeft verwelkomt nieuwe leerlingen dan ook stevast met: 'Dit is lokaal 007. Mijn naam is Van Rijn... Bas van Rijn. Mijn koffie uit de automaat drink ik *shaken, not stirred*.' Het feit dat mensen bij allerlei dagelijkse

dingen aan James Bond denken, geeft aan dat de creatie van Ian Fleming een cultureel fenomeen is. Op het eerste gezicht is de hoofdpersoon niet meer dan een *white male chauvinist pig*, een Brits reliek dat de tanende macht van *Queen and Country* tijdens de Koude Oorlog hoog wil houden. Een superheld in smoking in onrealistische plots en groteske enscenering. ►

Daniel Craig als James Bond in *Casino Royale*. Onder: Eerste uitgave van het boek *Casino Royale* uit april 1953. De afbeelding op de voorkant verwijst naar de winnende kaart die Bond tegen Le Chiffre speelt in hun baccarat-spel.

CASINO ROYALE – HET BOEK

De Britse geheime dienst komt op het spoor van een zekere Le Chiffre. Hij doet zich voor als geldschietster van vakbonden in het Noord-oosten van Frankrijk, maar is in werkelijkheid een geheim agent in dienst van de Sovjet-Unie om het communisme in West-Europa te verspreiden. Le Chiffre blijkt het geld uit Moskou echter te gebruiken om een syndicaat van bordelen en casino's op te zetten. Tot de Franse overheid dit verbiedt en Le Chiffre zijn geld kwijt is. Hij wil het terugwinnen in een van zijn casino's. Voor de Britse geheime dienst is dit een uitgelezen mogelijkheid om haar waarde ten opzichte van de Fransen en vooral Amerikanen te tonen. De beste kaartspeler van de dienst – Bond – gaat naar Royale-les-Eaux om Le Chiffre met baccarat uit te kleden. Ter plekke krijgt 007 onverwacht steun van Vesper Lynd, een dubbelspionne. Als Bond wint, ontvoert Le Chiffre haar en zet Bond – nu persoonlijk gekwetst – de achtervolging in. Le Chiffre neemt Bond gevangen en martelt hem. Vlak voor hij Bond wil doden, schiet een agent van SMERSH (counterintelligence van de Sovjet-Unie) Le Chiffre neer; Bond blijft leven. Intussen heeft Lynd zelfmoord gepleegd, wat Bond verbitterd over zijn lot als geheim agent doet zeggen: 'The bitch is dead.'

BRITS ZELFBEWUSTZIJN

Toch is Bond meer dan dat. De romanserie liep van *Casino Royale* in 1953 tot *Octopussy/The Living Daylights* (postuum) in 1966. Die periode viel samen met het hoogtepunt van de Koude Oorlog, een bijzonder interessante context bij het Britse perspectief op de eigen neergang, de supermachten en het vijandbeeld. In *The politics of James Bond. From Fleming's novels to the big screen* laat Jeremy Black (University of Exeter) zien hoe Bond op papier en op het witte doek goed past in de internationale politieke context van die tijd. Toen *Casino Royale* verscheen, was de Tweede Wereldoorlog nog maar net voorbij, terwijl de spanningen tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie snel toenamen. De macht van het Britse imperium was ondertussen aan flinke erosie onderhevig en het viel de Engelsen niet mee hun plek in de nieuwe internationale machtsverhoudingen te vinden. Toch was er in het Verenigd Koninkrijk sprake van een nieuw elan. In 1951 won Churchill de verkiezingen met de leus *Make Britain Great Again*. Het betrof dan vooral zijn buitenlandse politiek, met als belangrijk onderdeel de verkenningsvluchten boven de olierijke oase van Buraimi in het grensgebied tussen Oman en de Verenigde Arabische Emiraten. De Golfstaten verkeerden nog onder Britse invloed, terwijl die van de Verenigde Staten op het Arabisch schiereiland juist groter werd. Op de Britse eilanden zelf sprak men bij de kroning van Elizabeth in 1953 verwachtingsvol van een *New Elizabethan Era*. Het bedwingen van de Mount Everest door Edmund Hillary – als lid van een Britse expeditie – droeg ten slotte ook bij aan het behoud van het Britse zelfbewustzijn. Fleming was gevoelig voor dit zelfbewustzijn en Bond personifieert dat. Een superheld die geen

James Bond met
de dubbelspionne
Vesper Lynd.

vleermuispak aan heeft, maar een smoking. Die niet aan lianen slingert, maar de regels van het casino kent. Die niet kan vliegen, maar in een Britse sportauto rijdt, altijd de juiste champagne of cocktails bestelt, *Queen and Country* voor alles laat gaan en zich – voor die tijd – ridderlijk tegenover vrouwen gedraagt. Het karakter Bond: het Britse toonbeeld van mannelijkheid, nationalisme en goede manieren, zoals Fleming die meekreeg op Eton, de militaire academie Sandhurst en tijdens de oorlog toen hij inlichtingenofficier bij de marine was.

ICOON

In de beeldvorming over Bond heeft de filmserie de oorspronkelijke boeken allang ingehaald. Onderzoekers hebben vastgesteld dat zeker een kwart van de wereldbevolking ten minste één Bondfilm heeft gezien. 007 is een icoon geworden. Een beeldmerk dat herkenbaar moet blijven, maar zich tegelijk aan moet passen aan veranderende omstandigheden. In 2006 ging *Casino Royale* als film in première met voor het eerst Daniel Craig als 007. De critici waren het erover eens dat deze Bond zich aan de 21e eeuw had aangepast. Als het ging om mannelijk vertoon, psychologische diepgang – ook bij de Bondgirl – het karakter en doel van de schurk: de serie had duidelijk een nieuwe wending genomen. Voor de historische ontwikkeling van het karakter Bond zijn de oorspronkelijke roman en de film *Casino Royale* uitstekend vergelijkingsmateriaal.

Voor het eerst is Bond zelf een seks-symbool. Deze scène verwijst natuurlijk naar de beroemde bikiniscène van Ursula Andress in *Dr. No* in 1962.

PHILBY-GATE

‘The scent and smoke and sweat of a casino are nauseating at three in the morning.’ Met deze openingszin valt Fleming in *Casino Royale* met de deur in huis: de lezer staat direct naast Bond en Le Chiffre in een smoezelig casino. Nadat de belangrijkste personages zijn voorgesteld, ontwikkelt zich de plot (zie kader op pagina 23). Voor inspiratie putte Fleming zowel uit eigen ervaringen die hij had opgedaan tijdens de oorlog als uit de actualiteit van de vroege Koude Oorlog. De angst voor communistische invloed via Franse vakbonden was eind jaren veertig, begin jaren vijftig een bestaande angst in West-Europa. De Britse geheime dienst haalde de Amerikanen over om steun te geven aan anticommunistische infiltranten in de Franse vakbonden. In *Casino Royale* werken de Britten en Amerikanen eendrachtig samen: CIA-agent Felix Leiter voorziet Bond van nieuwe middelen als 007 in de eerste ronde baccarat al zijn geld verspeelt. Die samenwerking weerspiegelt slechts de halve waarheid over de betrekkingen tussen de twee landen op dat moment. Binnen Europa konden de twee goed met elkaar overweg tegen het rode gevaar. Engeland stond bijvoorbeeld de VS toe B-29-toestellen tegen nucleaire aanvallen uit het oosten te plaatsen in East Anglia. Buiten Europa speelden ieders eigen belangen een grotere rol. De Britten probeerden in het Midden-Oosten en Azië hun imperium intact te houden, terwijl de VS hun invloedssfeer wilden vergroten en dekolonisatie (meestal) toejuichten. De verhoudingen kwamen op scherp te staan bij een incident in 1952 waarbij de CIA de Britse verbindingsofficier Kim Philby als verrader ontmaskerde. Fleming was op dat moment druk met zijn manuscript en leek als tegenwicht de rollen om te draaien: een Brits geheim agent weet het oprukkend communisme een halt toe te roepen en wordt daarbij terzijde gestaan door een Amerikaanse collega.

NAAKT VASTGEBONDEN

Bij Fleming was de oorlog nooit ver weg. In het boek plegen twee Bulgaren namens SMERSH een mislukte moordaanslag op Bond. De methode die zij gebruiken, was volgens Fleming gelijk aan die van de Bulgaarse geheime dienst die tijdens de oorlog een – eveneens mislukte – moordaanslag op oud-rijkskanselier Franz von Papen pleegde. Voor de beschrijving van het casino greep Fleming terug op zijn herinneringen aan een bezoek aan Lissabon in 1941. De stad was neutraal en vanwege zijn ligging aan zee van strategisch belang. Het krioelde er van de (dubbel)spionnen. Fleming ging er op dienstreis heen en observeerde in het casino leden van de Gestapo.

‘HET KARAKTER BOND: HET BRITSE TOONBEELD VAN MANNELIJKHEID, NATIONALISME EN GOEDE MANIEREN, ZOALS FLEMING DIE MEEKREEG OP ETON EN SANDHURST’

De heftigste scène is die waar Le Chiffre Bond naakt vastgebonden heeft op een stoel zonder zitting en zijn testikels met een mattenklopper bewerkt. Deze werkwijze kende Fleming uit getuigenissen van Britse geheim agenten die in de oorlog door Marokkaans-Franse legereenheden gevangen waren genomen. Hun scrotum werd met de snaar van een mandoline in tweeën geslagen.

MAN EN MISSIE

Le Chiffre tart Bonds mannelijkheid letterlijk en op gruwelijke wijze. Een cruciaal moment, want Bonds missie om Le Chiffre uit te schakelen heeft een persoonlijk motief gekregen: Vesper Lynd. Als Britse dubbelspion in dienst van de Sovjets steunt zij Bond in het casino in zijn spel tegen Le Chiffre. De twee krijgen een verhouding en als Le Chiffre haar ontvoert om zijn verlies met losgeld te compenseren, probeert Bond haar uit de handen van de ►

schurk bevrijden. Een vorm van ridderlijkheid die hem bijna fataal wordt.

De marteling – voortijdig beëindigd als een SMERSH-agent Le Chiffre doodschiet – leidt tot zelfreflectie bij Bond. Hij worstelt met het morele vraagstuk over goed en kwaad. De identiteit van Bond valt samen met het verdedigen van zijn land (het goede) tegen bedreigingen die de vrijheid en democratie aantasten. Bond heeft daarvoor een afgetraind lichaam, een *license to kill*, wantrouwen is zijn tweede natuur geworden, emoties kunnen de missie én zijn leven in gevaar brengen. Daarom is hij lomp en arrogant en behandelt hij vrouwen als wegwerpartikelen. Een geheim agent dient voor alles *Queen and Country*.

'DE MARTELSCÈNE IN CASINO ROYALE VERBEELDT DE ANGST VAN HET PUBLIEK OVER DE BEESTACHTIGHEID WAARMEE INTERNATIONALE TERRORISTISCHE ORGANISATIES MET HUN GEVANGENEN OMGAAN'

Maar Bond is natuurlijk geen robot. Hij is een (roman)figuur van vlees en bloed. (Er bestaat zelfs een biografie over het karakter James Bond.) Idealen zijn abstract en veranderlijk. Pas als de strijd persoonlijk wordt, staat er werkelijk iets op het spel. Vesper Lynd pleegt zelfmoord: de liefde tussen haar en Bond kan niet zijn. Haar optreden heeft zijn leven in gevaar gebracht en zelf wordt ze door SMERSH achtervolgd. Bond voelt zich dubbel bedrogen. De vrouw op wie hij verliefd is, denkt dat ze hem niet waard is en berooft zich – ook uit angst voor represailles van de Sovjets – van het leven. 'The bitch is dead,' reageert 007 ijskoud.

DIJEN

Die another day (2002) was de laatste Bond met Pierce Brosnan als 007 en in financieel opzicht het absolute hoogtepunt in de filmserie tot dan toe.

Toch krabden de producenten zich achter de oren. In zijn strijd tegen het postcommunistische kwaad onderscheidde Bond zich steeds minder van bijvoorbeeld Ethan Hunt (*Mission Impossible*) of Jason Bourne (naar de boeken van Robert Ludlum). Het grote publiek zou een kettingrokende, kaviaarslurpende en rondneukende macho als superheld niet langer waarderen. De vrouwen in de Bond-films zijn niet meer de smachtende, onderdanige typjes die altijd weer door 007 gered worden. Moneypen-ny heeft meestal wel betere dingen te doen dan op een knipoog of flirt van James te wachten. Tussen de vrouwelijke M (Judi Dench) en Bond ontwikkelt zich een soort moeder-zoonrelatie, terwijl de Bondgirls zich fysiek gemakkelijk met hem kunnen meten. Famke Janssen als Xenia Onatopp in *GoldenEye* (1995) doodt Bond bijna tussen haar dijen en Wai Lin (Michelle Yeoh) deed al haar stunts zelf en heeft een uitgebreide vechtsce-
ne in *Tomorrow never dies* (1997). Met de films was eigenlijk niet zoveel mis. Alleen moest Bond op de een of andere manier wel Bond blijven.

MY NAME IS...

Casino Royale is in feite een prequel. Pas helemaal op het einde van de film spreekt Craig de overbeksende introductie uit: 'My name is Bond... James Bond' en horen we de bijpassende herkenningmelodie. Door een slepende rechtenkwestie werd *Casino Royale* niet eerder verfilmd. Om de serie een nieuwe, moderne wending te geven, bleek dat een voordeel. 007 kon bijna letterlijk vanaf de basis vormgegeven worden. Dat gebeurt in *Casino Royale* vooral door meer dan in andere films terug te grijpen op het boek. De innerlijke worsteling die Bond doormaakt, nadat Le Chiffre hem toegetakeld heeft, komt in de film terug in de vorm van een dialoog met Vesper Lynd. Mede door het uitdiepen van het karakter Bond was de film met 144 minuten de langste in de serie tot dan toe.

Scène uit *Casino Royale* met links Daniel Craig als Bond en rechts Mads Mikkelsen als Le Chiffre.

De martelscène is de meest gewelddadige scène van de film.

Bond is dus zoekende naar zichzelf en zeker niet onfeilbaar. Lynd poeiert hem aanvankelijk af, omdat haar kamer te klein zou zijn voor Bond en zijn ego. M zet haar geheim agent echt op zijn nummer als hij vroeg in de film een ongewapende verdachte neerschiet vlak bij een ambassade. Zijn actie is op beveiligingscamera's vastgelegd en wordt in de pers breed uitgemeten. M is woest, omdat die aanslagpleger hen op het spoor van zijn geldschiet (Le Chiffre, zo blijkt) had kunnen zetten. Bond gaat als een dolle stier te werk en overziet het grotere geheel van zijn missie blijkbaar niet.

ANDER GEWELD

Dat grotere geheel gaat over nieuwe manieren van oorlogvoering. Le Chiffre zou zijn vermogen hebben verdiend in speculatie met aandelen in luchtvaartmaatschappijen direct na de aanslagen van 11 september. Met dat vermogen financiert hij *The Organisation*, waarvan niet precies duidelijk is wie er precies deel van uitmaken en waarvoor zij strijden, maar wiens leden wel op ieder moment en op elke plek aanslagen kunnen plegen. Het gebruik van ICT, dataverkeer en sociale media benutten zij voor hun analyses en uitkiezen van doelwitten. Het feit dat Bond ongewapende verdachten neerschiet, is daarmee niet alleen een gevaar voor de missie van de geheime dienst, maar vergroot ook de kans op een aanslag op onschuldige burgers in Engeland.

Hier past ook een ander soort gewelddadigheid bij. Tot en met Brosnan zorgt het geweld voor spanning en sensatie. Er zijn achtervolgingen en ontsnappingen en tegen het einde van de film doodt Bond de slechterik en vernietigt hij diens laboratorium of werkplaats waarmee de vernietiging van de wereld is afgewend. In *Casino Royale* is de martelscène de meest gewelddadige van de film. Dit verbeeldt de bestaande angst van het publiek

over de beestachtigheid waarmee internationale terroristische organisaties met hun gevangenen of gijzelaars omgaan.

SEXBOM

Bond: the man men want to be, and women want to be with. Dit stond op filmposters van de vroege Bonds met Sean Connery. Op de posters met Craig zou hetzelfde kunnen staan. *Casino Royale* is de eerste Bondfilm waarin niet zozeer de vrouwelijke hoofdrol, maar 007 zelf als sexbom in beeld gebracht wordt. Critici spraken al over de film als een ode aan de *sixpack* vanwege het vele mannelijk bloot. Als Bond slechts gehuld in een onderbroekje wat mailtjes verstuurt, komt zijn gespierde torso in alle standen en vanuit alle hoeken voluit in beeld. Het weerspiegelt de totale ommekeer in de rolpatronen. In de eerste Bondfilm *Dr. No* uit 1962 komt Ursula Andress in een witte bikini vanuit de zee het stand oplopen als de Venus van Botticelli. Ze zette de standaard voor de Bondgirls waaraan de mannen zich konden vergapen en de vrouwen zich spiegelde. In *Die another day* (2002) geldt deze standaard nog steeds als Halle Berry op precies dezelfde manier haar opkomst maakt. Bij *Casino Royale* kunnen de vrouwen (en homo's!) zich vergapen aan Bond en de mannen direct na het zien van de film hun abonnement op de sportschool verlengen. ■

BRONNEN

- Black, J. *The politics of James Bond. From Fleming's novels to the big screen*, Londen, 2005.
- Chancellor, H. *James Bond. The man and his world. The official companion to Ian Fleming's creation*, Londen, 2005.
- Chapman, J. *License to thrill. A cultural history of the James Bond films (second edition)*, Londen, New York, 2007.
- Lindner, C. (ed.) *Revisioning 007. James Bond and Casino Royale*, Londen, 2009.